
*Hevesi Katalin–Majoros Mária–
Mészáros Lászlóné–Tardos Anna*

Csecsemőotthonok és gyermekvédelem

Rövid tájékoztató a CSOSZ néhány vizsgálatáról

A Csecsemőotthonok Országos Szövetsége(CSOSZ) 1990-ben alakult meg azzal a céllal, hogy támogassa a csecsemőotthonokban nevelkedő gyermekek egészséges személyiségfejlődését elősegítő nevelőmunkát.

A szövetségen belül működő szakmai bizottságok – többek között – olyan vizsgálatok végzésére hivatottak, amelyek

- hiteles képet adnak a csecsemőotthoni munka egy-egy részletéről,
- követik a csecsemőotthonból távozó gyerekek további sorsát,
- a csecsemőotthonok és egyéb gyermekvédelmi intézmények kapcsolattartását kutatják,
- felmérik, hogy az alapfeladatokon kívül milyen új feladatokra vállalkoznak a csecsemőotthonok.

1992. májusában – a VIII. CSECSEMŐOTTHONI NAPOK alkalmával – Noszvajon három munkabizottság számolt be röviden a munkájáról.

Az I. sz. munkabizottság beszámolója

A CSOSZ támogatni kívánja a magyar csecsemőotthonokat egyrészt abban a törekvésükben, hogy az eddigieknél hathatósabban tudják segíteni gyerekeik és családjuk kapcsolatát, másrészt abban, hogy – mint a náluk nevelkedő gyerekek legjobb ismerői – többet tudjanak tenni sorsuknak végleges és megnyugtató rendezése érdekében.

Ezek a törekvések csak akkor jogosultak, ha a csecsemőotthonok valóban otthon – nemcsak fizikai, de érzelmi biztonságot is nyújtó környezetet – és valódi szép gyerek-életet nyújtanak a csecsemőotthonba kerülő, családjukat nélkülöző gyerekeknek. Ez a feladat – a valódi érzelmi biztonságot nyújtó otthon megteremtése – közismerten nagyon nehéz. Számos országban csak mint ártó tényezőt tartják számon a csecsemőotthonokat. A Lóczy gyerekeit dokumentáló filmek, az intézetünkben nevelkedő gyerekekről felnőtt korukban végzett utóvizsgálatok eredmé-

nyei nem véletlenül keltették fel a világ szakmai közvéleményének érdeklődését.

A CSOSZ I.sz. munkabizottsága arra vonatkozóan próbált adatokat gyűjteni, hogy a Lóczyban eddig bevált elvek másutt mennyire váltak valósággá, illetve – másképp fogalmazva – az ország csecsemőotthonaiban nevelkedő gyerekeknek mennyire sikerült elkerülni az intézeti ártalmakat. Milyen ma az életük az intézményekben?

A vizsgálatot két részben végeztük: először abban a 8 csecsemőotthonban, ahol a bizottsági tagok vannak, majd – a második menetben – a 33 közül abban a 27 csecsemőotthonban, amelyik válaszolt kérdőívünkre. E csecsemőotthonok a gyerekek 80%-át képviselik.

Két kérdést vizsgáltunk meg:

I. *A gondozónői állandóság érvényesülése*

Csak akkor mondhatjuk, hogy a gyerek valóban otthont jelentő környezetben él, ha az intézményre nem a nagyszámú és állandóan változó felnőttek személytelen bánásmódja jellemző. Erre vonatkozóan volt egy régebbi felmérésünk (Falk, 1971), akkor a megvizsgált csoportok 4%-ában 10 vagy ennél több, néhányban 17, sőt, 19-21 gondozónő látta el a gyerekeket *egy hónap* alatt. Ebből a szempontból viszonylag előnyben voltak a kis intézetek, ahol kevesebb volt a számbavehető ember. Egy nagy intézetben azonban valószínűsíthető volt, hogy 3 év alatt 50-60 is lehetett a gyerekeket ellátó gondozónők száma. Ez nagy veszélyt jelentett a gyerekekre, a gondozónő-gyerek kapcsolatra.

Most arra kértük a csecsemőotthonokat, hogy három gyerek adatait nézzék meg erre vonatkozóan, azon két és fél-három és fél éves gyerekekét, akik a leghosszabb időt – legalább másfél évet – töltöttek az intézetben.

Azt találtuk, hogy minden intézetben teljesen egyértelmű a törekvés az állandóságra. Egy-egy nyolctagú csoportnak négy állandó gondozónője van, rajtuk kívül más nem látja el a gyerekeket. Ha egy gondozónő el is megy, a legtöbb esetben ott marad a többi, és ha csoportváltás van, akkor legalább egy gondozónő együtt megy a gyerekekkel.

Az is kiderül az adatokból, hogy az állandóság biztosítása nehéz feladat. Az ideális az lenne, ha a három év alatt ugyanaz a 3-4 gondozónő látná el a gyerekeket. Ez nem valósul meg. Nem is lenne reális törekvés (szülés, betegség, csoportösszevonás, stb.). A 2-3 év alatt átlagosan tíz gondozónő látta el a gyerekeket. Ez a tíz is elég sok. Ott, ahol tíznél több gondozónő látta el a gyerekeket, magas volt az egy hónapnál rövidebb ideig dolgozó gondozónők száma. Ez sem jó. De a képet javítja, hogy a gyerekeket egy évnél hosszabb ideig gondozó gondozónők száma négy körül volt. Tehát minden gyereknek volt négy olyan gondozónője, aki egy évnél tovább gondozta.

Hogy mi a sok, mi a kevés – nehéz megmondani. De az biztos, hogy a mostani vizsgálattal nyert számok messze vannak az említett régi 40-50-60-tól.

Ha megnézzük a „saját gondozónők” számának alakulását: a gyerekek nem egészen felének egy, valamivel többnek kettő volt, és csak elvéve

ennél több. Tudjuk, hogy a gondozónői állandóság és azon belül a „saját gondozónó” rendszer az, ami az érzelmi biztonságot jelenti. Intézményeink abban különböznek a világ hasonló intézményeitől, hogy az *érzelmi kötődés a pedagógiai rendszeren belül van*. Nem a véletlenül múlik, nem házon kívül elintézendő, hanem a házon belül megszervezett és támogatott kapcsolatrendszer. Vizsgálatunkban ebből a szempontból az állandóság erősebben érvényesül, mint az összes gondozónők számát tekintve.

Az intézetnek előnye sok más megoldással szemben, hogy ha egy gondozónó elmegy, a struktúra akkor is változatlan, a többi gondozónó akkor is megmarad. A gyerek ilyen esetben sem „dobálódik”, nem kerül más környezetbe. Ezért érdekelt bennünket különösképpen, hogy vajon előfordult-e, hogy egyszerre hagyta el a gyerekeket az összes gondozónó, volt-e olyan gyerek, aki ilyen teljes gondozónó-váltást élt át. Ez sajnos előfordult, a gyerekek 1/5-énél. De másképpen is fogalmazhatunk: a gyerekek 4/5-e soha nem vesztett el úgy egy kapcsolatot, hogy ne lett volna ott az a 2-3 másik gondozónó, aki az ő történetét folytatja. Ha arra gondolunk, hogy két évtizeddel ezelőtt milyen könnyű volt egy gyereket egyik csoportból a másikba áttenni, csak azért, mert megnőtt, vagy mert már darabos ételt eszik, és milyen könnyű volt egy gyereket áttenni egy másik épületbe – ahol az igazgató azonos ugyan, de a gondozónők mások –, akkor nagy eredményként könyvelhetjük el, hogy a gyerekek 4/5-e soha nem élt át teljes gondozónó váltást.

II. A gyerekek kérdései

A vizsgálat második része a gyerekek kérdéseire vonatkozott. A feljegyzéseket statisztikailag nem elemeztük. Biztonsággal nem következtethetünk belőlük a gyerekek állapotára, de az kiderült belőlük, hogy a gyerekek általában beszédesek, sokat kérdeznek, és kérdéseik meglepően gazdag tájékozottságról tesznek tanúbizonytságot.

Külön kiemeljük, hogy ezen három év körüli gyerekek mindegyikének beszédében fellelhető az „én”, az „enyém” használata, – az éntudatra ébredésnek jele –, ami a csoportban élő gyerekeknél különösen fontos.

A gyerekek kérdéseiből arra vonatkozóan is képet kaphatunk, hogy milyen lehet az a nevelési légkör, amelyben élnek.

Példaképpen néhány kérdés:

– Szeged, Sz. Roland (2;09) „Piroska, ráértél sütni süteményt? Kisfiad, Lacika iskolában van? Piroska, beszéljessünk! Voltál fodrásznál? Megfésüljem a hajad?”

– Sopron, V. Géza (3;05) „Ki hozta a virágot? Irénke néni? Hol találta? Kertben szedte? Neked is van kerted? Te is hozol virágot?”

– Nagykanizsa, L. Krisztián (3;06): „Szabadságon voltál? Megjöttél? Fáradt vagy? Sokat dolgoztál? Szép lett a te tapétád? Nem beteg a kisfiad?”

– Mecsekjánosi, M. Ibolya (3;03) Testvére gondozónőjéhez: „Te vagy a Veronka, ugye? Veronka, ugye megmutatod a testvéremet? Te gondozod a Margitkámát? Majd vacsora után megnézem a testvéremet.”

– Abaujszántó, P. András (2;04): Társa, Zsolti kórházból jött haza, sokat sír. „Zsolti beteg? Miért sír? Beteg? Éhes? Már nem megy vissza?”

– Nagybajom, O. Rózsa (2;05):” Ne félj, elment a cica haza!” – vigasztalja a cicától féltő társát.

– Tatabánya, G. Vince (4;00): Fürdés közben: „A sampontól van a sok hab? Miért bugyborékol? Miért nem bugyborékol?” – okokat keres.

– Lóczy, Sz.Édit (2;06) „Nekem is van nyelvem, meg a cipőnek is?”

Ezek a példák sokat fejeznek ki, nemcsak a gyerekek értelmi fejlettségét mutatják. Bizonyára nem minden gyerek beszél ilyen jól. De a bemutatott példákból az világlik ki, hogy a gyerekeknek van mondanivalójuk, van a beszédüket fogadó közeg, hogy környezetükbe beleágyazva, emberi kapcsolatrendszerben élnek.

A II. sz. munkabizottság beszámolója

A II. sz. munkabizottság azt a célt tűzte maga elé, hogy *az intézetbe érkező gyerekek családi hátteréről, a távozók körülményeiről, sorsuk további alakulásáról* gyűjtse össze ismereteinket.

Tudatában voltunk annak, hogy adataink nem lesznek pontosak, hiszen az intézetbe érkező gyerekekről alig van információnk. Kevés adatot kapunk a beutaló hatóságoktól, esetleg csak a szűkszavú környezettanulmány áll rendelkezésünkre. A távozó gyerekeink további sorsáról is hiányosak az ismereteink, hiszen visszajelzések többnyire azokból a családokból érkeznek, ahol minden rendben megy, és személyesen vagy levélben szívesen elmesélik örömeiket. Ahol gondok vannak, vagy ahonnan netán elkerülnek a gyerekek, onnan csak véletlenszerűen jutnak az intézetek információhoz. Mindezen nehézségek ellenére nem érdektelen azoknak az adatoknak az összegyűjtése, amelyekről tudomásunk van.

Az 1988-as évet vettük alapul. Úgy gondoltuk, hogy két év távlatra kell ahhoz, hogy a távozó gyerekek további sorsáról már legyenek adataink.

A kérdőívekből nyert adatokból röviden:

Noha a csecsemőotthonokba került csecsemők és kisgyerekek elhelyezésének túlnyomó többsége indokoltnak látszik – tehát feltehetően nincs igazuk azoknak, akik szerint nincs szükség az intézeti elhelyezésre –, mégis kb. 10% azoknak az aránya (ez anyagunkban 134 gyereket jelent), akikről úgy gondolta a csecsemőotthon, hogy megfelelő szociális támogatással, illetőleg megfelelő családgondozói munkával meg lehetett volna kímélni az intézeti elhelyezéstől. Sajnos, a gyerekek 90%-ánál indokoltnak tűnt az intézeti felvétel.

A felvett gyerekek közül 115 meglehetősen rossz, vagy nagyon rossz fizikai állapotban került felvételre, 67 rendkívül soványan, alultápláltan, 95 kifejezetten elhanyagoltan és 17-en érkeztek testi bántalmazás nyomaival. A 95 kifejezetten elhanyagolt gyerek közül 91 érkezett saját családjából, 4 nevelőszülőttől. A testileg bántalmazott gyerekek közül 16 érkezett a saját családjából, és 1 nevelőszülőttől.

Az 1988-as évben 338 gyerek távozott hirtelen, minden előkészítés nélkül. Ezt a számot nagyon magasnak tartjuk. Még ma is él ugyanis az a sajnálatos gyakorlat, hogy megérkeznek a gyerek számára ismeretlen,

vagy szinte ismeretlen szülők, papírral a kezükben, és az intézet semmit sem tud tenni annak érdekében, hogy ne adja ki a gyereket azonnal, hanem ragaszkodik az ismerkedéshez, a barátkozáshoz.

A saját családjába hazavitt 546 gyerek közül kb. minden negyedik úgy ment haza, hogy a kibocsátó intézet nem volt nyugodt otthoni élete, további sorsa tekintetében. De nem érezték megnyugtatónak az örökbeadást sem 10 esetben; 64 esetben érezte gondnak a csecsemőotthon a hagyományos nevelőszülőkhöz kihelyezést, és 4 esetben a hivatásos nevelőszülőkhöz történő elhelyezést.

184 gyerekről tudtuk meg, hogy távozásuk nem jelentett végleges megoldást, mert 1990 végén, tehát alig két évvel a csecsemőotthonból való távozásuk után, már nem tartózkodtak azon a helyen, ahová távoztak. 72 gyerek családból ismét intézetbe került, 46 gyerek távozása óta már több intézményben vagy több egyéb helyen is megfordult.

Néhány példa illusztrációképpen:

– N.R. 2 éves kisgyerek az intézetből nevelőszülőkhöz kerül, a nevelőszülőtől rövid idő múlva visszakerül az intézetbe. Az intézetből másik nevelőszülőhöz helyezik ki, ez a nevelőszülő visszaviszi a GYIVI-be. Inentől kezdve nem tudjuk követni a gyerek sorsát – feltehetően intézet, vagy újabb nevelőszülő.

– N.K. az intézetből nevelőszülőkhöz kerül. A nevelőszülők kórházba viszik, otthagyják, nem viszik haza. A kórházból másik nevelőszülőkhöz helyezik ki, a nevelőszülők rövidesen visszaviszik az intézetbe.

– K.E. 45 hónapos kisgyereket nevelőszülők viszik el örökbefogadási szándékkal, de a vérszerinti szülők közben pert indítanak a gyerekért. Ezért – a per tartamára – a gyereket elhelyezik egy intézetben. A pert a vérszerinti szülők elvesztik, a gyerek visszakerül az örökbefogadó szándékú nevelőszülőkhöz. Talán meg lehetett volna kímélni a gyereket az újabb intézeti elhelyezéstől.

– B.T. kétéves kisfiú nevelőszülőhöz kerül a csecsemőotthonból, majd onnan – bántalmazás miatt – kórházba. A kórházból másik nevelőszülőhöz helyezik ki, ahonnan rövid idő múlva visszakerül vérszerinti családjába.

A III. sz. munkabizottság beszámolója

A munkabizottság témája a *csecsemőotthon helye a gyermekvédelemben*. Két kérdőíves felmérést végeztünk:

I. *Párbeszéd a csecsemőotthon és a hatóság (gyámhatóság, bíróság, GYIVI) között minden egyes gyerek sorsának optimális rendezése érdekében.*

A felmérés anyagából készített tanulmány – dr. Vincze Mária, Balog Györgyi és Megyesiné Vida Andrea munkája – közlés alatt áll. Ez részletesen bemutat egy pozitív példát, Komárom megyéét, ahol a csecsemőotthon és a hatóság jó együttműködéssel, közös elhatározással dönt minden gyerek ügyében. Ez azonban, sajnos, nem általános. Néhány gond:

– *Lassan, nehézkesen* intézi a hatóság a gyerekek sorsának rendezését. Pl. az 1990-es év végén 248 olyan gyerek tartózkodott még a csecsemőotthonokban, akik sorsának rendezését az év folyamán a csecsemőotthon kérte, 141 gyereket többször is.

– *Hazaadás előtt* sokszor nem kéri ki a hatóság a csecsemőotthon véleményét, sőt 54 gyerek esetében váratlanul jöttek a szülők a határozattal, így előkészítés, barátkozás nélkül vitték haza a gyerekeket.

– *Örökbeadásnál* az esetek 3/4 részében a csecsemőotthon kérte az örökbefogadás előmozdítását – váltakozó sikerrel.

– *Nevelőszülőkhöz helyezésnél* gondot jelent a gyerekek előkészítés nélküli kihelyezése; több gyerek egyidejű kihelyezése ugyanahhoz a hivatásos nevelőszülőhöz (nincs ideje a nevelőszülőnek, hogy megismerje az egyik gyereket, mert már ott a következő); olyan gyerekek kihelyezése, aki hazakerülhetne vagy örökbeadható lenne.

II. A csecsemőotthonok tevékenységi körének bővítése

Az új próbálkozások három területét mértük fel kérdőívünkkel az 1990-es évre vonatkozóan. Ebben a munkában segítőtársak Tényi Gyuláné és Zakariás Istvánné. A három terület:

- 1) Anyák felvétele a csecsemőotthonba (19 csecsemőotthonban)
- 2) A korhatár szélesítése hatéves korig (17 csecsemőotthonban)
- 3) A családokkal való kapcsolat bővítése

1) *Anyák felvétele a csecsemőotthonba.* Az esetek többségében – a régi rendelet szabályozásának megfelelően – szoptatás idejére veszik fel az anyát. Ezen túlmenően 10 csecsemőotthonban előfordult, hogy

- már a terhesség idején felvették az anyát;
 - szoptatás befejezése után is a csecsemőotthonban marad az anya;
 - a rászoruló kisgyerekes anyát a szoptatástól függetlenül felveszik.
- Ezek a variációk az esetek 38%-át teszik ki.

Ezt a tevékenységet a csecsemőotthonok bővíteni szeretnék .

Legtöbb helyen – 17 csecsemőotthonban – az anya maga gondolja gyermekét. De csak 3 helyen tudják őket együtt, egy szobában elhelyezni. Az együttes elhelyezés érdekében több csecsemőotthon tervez épületátalakítást, amennyiben pénzt kap rá.

Gond, hogy az anya-gyerek kapcsolat segítése és további sorsuk rendezése időigényes feladat, és nincs külön személy erre a csecsemőotthonban. A vezetők vállalják egyéb munkájuk mellett.

Gond az is, hogy az anya-helyekre nincs költségvetési támogatás, nincs kidolgozott normatíva.

2) *A korhatár szélesítése hatéves korig.* Azért törekednek erre a csecsemőotthonok, mert így olyan gyerekeket is sikerül véglegesen családba juttatni – az intézetváltás traumája nélkül –, akiknek sorsa hároméves korukig még nem volt rendezhető.

Ezt mutatják a háromévesnél idősebb korban távozó gyerekek adatai: 226 gyerek közül saját és örökbefogadó családba ment 43%, nevelőszülőkhöz 37%, tehát összesen 80%-ukat sikerült megkímélni a más intézetbe való áthelyezéstől.

13 csecsemőotthonból kijárnak a gyerekek (99) gyerek területi óvodákba. Erről általában jó a csecsemőotthonok tapasztalata.

3) *A családokkal való kapcsolat bővítése.* A szülői látogatások támogatása és a távozás előtti barátkozás megszervezése a csecsemőotthon alapfunkciójához tartozik. Az ezen túlmenő törekvéseket nevezzük a kapcsolat bővítésének.

– Szórványosan ugyan, de előfordult, hogy a gyerek csecsemőotthoni felvétele előtt felkeresték a családot.

– A gyerek csecsemőotthoni tartózkodása alatt felkeresték a családot 10 csecsemőotthonból.

– A távozás előtti barátkozáshoz szállást tud adni a szülőknek (nevelőszülőknek, örökbefogadó szülőknek) 12 csecsemőotthon.

– A távozást megelőzően látogatóba elviszik a gyereket a szülőkhöz, (nevelőszülőkhöz) 14 csecsemőotthonból.

– A gyerek távozása után felkeresték a családot 17 csecsemőotthonból. Ez a kapcsolattartás 98 nevelőcsalád és 71 vérszerinti család esetében történt meg az 1990-es évben.

Kérdésünkre 20 csecsemőotthon jelezte, hogy megfelelő feltételek esetén szívesen vállalna családgondozó-jellegű kapcsolattartást az eltávozott gyerek családjával.

Jegyzet

1 Csecsemőotthonok Pikler Emmi Országos Módszertani Intézete